

**PUBLITSISTIK USLUBDA TIL VOSITALARINING QO'LLANILISH
XUSUSIYATLARI**

Turan International University

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Boydedayeva Mahfuza Ravshanbek qizi

Turan International University

Filologiya kafedrası dotsenti v.b(PhD)

Jonbo'tayeva Zumradxon Abdujabborovna

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada publitsistik uslubning o'ziga xos jihatlari hamda unda til vositalarining qo'llanilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Publitsistik nutqda so'z tanlash, obrazli ifodalar, ijtimoiy-siyosiy leksika, ta'sirchan sintaktik qurilmalar va ritorik vositalarning vazifasi yoritiladi. Shuningdek, axborot berish, muayyan masalaga jamoatchilik e'tiborini jalb qilish va o'quvchida munosabat shakllantirish jarayonida til birliklarining ahamiyati misollar asosida izohlanadi. Publitsistik uslubning adabiy til me'yorlari bilan aloqasi hamda zamonaviy ommaviy axborot vositalari ta'sirida yuz berayotgan o'zgarishlar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: publitsistik uslub, til vositalari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy-siyosiy leksika, ta'sirchanlik, obrazlilik, ritorik so'roq, sintaktik qurilmalar, jamoatchilik fikri, adabiy til.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются специфические аспекты журналистского стиля и особенности использования языковых средств в нем. Подчеркивается роль выбора слов, образных выражений, социально-политической лексики, выразительных синтаксических и риторических средств в журналистской речи. Также на примерах объясняется важность языковых единиц в процессе предоставления информации, привлечения общественного внимания к конкретной проблеме и формирования отношения у читателя. Рассматривается также

взаимосвязь журналистского стиля с нормами литературного языка и изменения, происходящие под влиянием современных средств массовой информации.

Ключевые слова: журналистский стиль, языковые средства, средства массовой информации, социально-политическая лексика, выразительность, образность, риторический вопросительный оборот, синтаксические средства, общественное мнение, литературный язык.

ABSTRACT. *This article analyzes the distinctive features of the journalistic (publicistic) style and the specific ways in which linguistic resources are employed within it. It examines the functions of word choice, figurative expressions, socio-political vocabulary, persuasive syntactic structures, and rhetorical devices in journalistic discourse. Furthermore, it illustrates—through specific examples—the significance of linguistic units in the processes of conveying information, drawing public attention to particular issues, and shaping the reader's perspective. The relationship between the journalistic style and the norms of the standard literary language, as well as the changes occurring under the influence of modern mass media, are also explored.*

Keywords: *journalistic style, linguistic resources, mass media, socio-political vocabulary, persuasiveness, figurativeness, rhetorical question, syntactic structures, public opinion, standard literary language.*

KIRISH

Til jamiyat hayotida insonlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlash bilan birga, ijtimoiy fikrni shakllantirish, voqea-hodisalarga munosabat bildirish va ma'naviy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazish vazifalarini ham bajaradi. Tilning turli vaziyatlarda qo'llanilishi natijasida bir-biridan farq qiladigan funksional uslublar shakllangan. Shunday uslublardan biri publitsistik uslub bo'lib, u ijtimoiy hayotdagi muhim voqealarni yoritish, dolzarb muammolarni muhokama qilish va keng jamoatchilikka ta'sir ko'rsatishga xizmat qiladi. Bugungi axborotlashgan jamiyatda publitsistik uslubning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Gazeta va jurnallar, televideniye, radio, internet nashrlari hamda ijtimoiy tarmoqlarda

tarqatiladigan materiallar odamlarning voqea-hodisalarni anglashiga, ularga baho berishiga va muayyan masala yuzasidan fikr hosil qilishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli publitsistik matnning mazmuni bilan bir qatorda, unda qo'llaniladigan til vositalarini o'rganish ham muhim hisoblanadi. Publitsistik uslubning asosiy xususiyati shundaki, unda axborot berish va ta'sir ko'rsatish vazifalari o'zaro uyg'unlashadi. Muallif voqea haqida ma'lumot berish bilan cheklanmay, uning ijtimoiy ahamiyatini ochib berishga, o'quvchini muayyan masala haqida o'ylashga undashga intiladi. Buning uchun aniq va tushunarli so'zlar, baholovchi birliklar, obrazli ifodalar, takrorlar, ritorik so'roqlar, undov gaplar hamda turli sintaktik qurilmalardan foydalaniladi¹. Mavzuning dolzarbligi shundaki, publitsistik materiallar soni va axborot almashinuvi tezligi ortib borayotgan hozirgi sharoitda til vositalaridan o'rinli foydalanish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Til birliklarining maqsadga muvofiq tanlanishi matnning tushunarlilikini oshiradi, fikrning ta'sir kuchini mustahkamlaydi va muallifning kommunikativ maqsadiga erishishiga yordam beradi. Mazkur maqolaning maqsadi publitsistik uslubda qo'llaniladigan asosiy til vositalarini aniqlash, ularning matndagi vazifalarini tahlil qilish va ta'sirchan nutq yaratishdagi o'rnini ochib berishdan iborat.

Publitsistik uslub adabiy tilning ijtimoiy hayot bilan bevosita bog'liq bo'lgan funksional ko'rinishlaridan biridir. U jamiyat uchun ahamiyatli bo'lgan siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy va boshqa masalalarni yoritishda qo'llanadi. Ushbu uslubning asosiy vazifasi ommaga axborot yetkazish, dolzarb masalalarni tushuntirish, jamoatchilik e'tiborini muayyan muammoga qaratish va o'quvchi yoki tinglovchida munosabat shakllantirishdan iborat. Publitsistik uslub boshqa funksional uslublardan bir qator belgilari bilan farqlanadi. Masalan, ilmiy uslubda tushunchalarni izohlash, dalillarni tizimli bayon qilish va nazariy xulosalar chiqarish ustuvor bo'lsa, publitsistik uslubda axborotning ijtimoiy ahamiyati va ta'sirchan ifodalanishi muhim o'rin tutadi. Rasmiy uslubda hujjatlarning belgilangan shakli hamda aniqlik talablari yetakchi bo'ladi. Badiiy uslub esa

¹ Курбанов Т. И. Публицистический стиль современного узбекского литературного языка: автореферат диссертации кандидата филологических наук. - Ташкент, 1987. - 22 с.

obrazlar va estetik ta'sir imkoniyatlariga keng tayanadi. Publitsistik uslubda mazkur xususiyatlarning ayrimlari uyg'unlashishi mumkin, biroq uning asosiy yo'nalishi jamoatchilik bilan muloqot qilishdir. Ushbu uslubning muhim belgilaridan biri dolzarblikdir. Publitsistik matnlarda ko'pincha ayni davrda jamiyat e'tiborini tortayotgan voqealar, muammolar va yangiliklar yoritiladi. Masalan, ta'lim sifatini oshirish, ekologik muammolarni hal etish, yoshlarning bandligini ta'minlash yoki kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga bag'ishlangan maqolalar publitsistik uslubda yozilishi mumkin. Bunday matnlarda muammoning mohiyati ochib beriladi, uning sabablari ko'rsatiladi va yechimga oid fikrlar ilgari suriladi. Publitsistik nutqning yana bir xususiyati ommaboplikdir. Muallif o'z fikrini turli yoshdagi, turli kasb va bilim darajasiga ega bo'lgan kishilarga tushunarli shaklda ifodalashi lozim. Shu sababli haddan tashqari murakkab jumlar, izohlanmagan maxsus atamalar va noaniq ifodalardan foydalanish matnning ommaviy auditoriyaga ta'sirini kamaytirishi mumkin. Ayni paytda ommaboplik ilmiy mazmun yoki fikriy chuqurlikdan voz kechish degani emas². Aksincha, murakkab masalani sodda va mazmunli ifodalash muallifdan katta mahorat talab qiladi. Publitsistik uslubda muallif pozitsiyasi ham muhim ahamiyatga ega. Muallif voqeaga nisbatan munosabatini baholovchi so'zlar, dalillar, qiyoslashlar va xulosalar orqali ifodalashi mumkin. Biroq munosabat bildirish asossiz da'vo yoki hissiy bo'rttirish bilan cheklanmasligi kerak. Ishonchli publitsistik matn dalil, mantiqiy izchillik va asoslangan tahlilga tayanadi.

Publitsistik matnning mazmuni va ta'sirchanligi, avvalo, unda tanlangan so'zlarga bog'liq. Leksik vositalar voqea-hodisani aniq ifodalash, unga baho berish, muammoning mohiyatini ochish va o'quvchi e'tiborini muhim jihatlarga qaratish imkonini beradi. Shu sababli publitsistik uslubda umumiste'mol so'zlari, ijtimoiy-siyosiy atamalar, baholovchi birliklar, iboralar va obrazli ifodalar keng qo'llanadi. Ijtimoiy-siyosiy leksika publitsistik matnlarning muhim qatlamini tashkil etadi. Jamiyat, davlat, qonun, islohot, taraqqiyot, fuqarolik, mas'uliyat, ma'naviyat, hamkorlik va jamoatchilik kabi so'zlar turli mavzulardagi maqolalarda

² Abdusaidov A. Jurnalistning tildan foydalanish mahorati. - Samarqand, 2004.

[https:// confers.com/](https://confers.com/)

ko'p uchraydi. Bunday birliklar matnning mavzusini belgilash va ijtimoiy mazmunini ochishda xizmat qiladi. Masalan, "Ta'limdagi islohotlarning samarasi, avvalo, o'quvchi bilimida va mustaqil fikrlashida namoyon bo'ladi" jumlasida "islohot", "samarali" va "mustaqil fikrlash" birliklari asosiy mazmunni shakllantiradi. Publitsistik nutqda baholovchi so'zlar ham muhim o'rin tutadi. "Dolzarb", "samarali", "mas'uliyatli", "muammoli", "istiqbolli" kabi birliklar muallifning masalaga munosabatini ifodalashga yordam beradi. Biroq baholovchi so'zlarning haddan tashqari ko'p ishlatilishi matnning ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, biror tashabbusni shunchaki "juda muhim" deb ta'riflashdan ko'ra, uning qanday natija berishini aniq dalillar bilan tushuntirish samaraliroqdir. Frazologik birliklar va ko'chma ma'noli ifodalar publitsistik matnga obrazlilik bag'ishlaydi. "Muammoning ildiziga yetib borish", "kelajak poydevorini yaratish", "vaqtni boy bermaslik" singari iboralar fikrni jonli va esda qolarli ifodalash imkonini beradi. Bunday vositalar, ayniqsa, tahliliy maqolalar, ocherklar va publitsistik chiqishlarda muhim vazifa bajaradi. Lekin ularning qo'llanishi matn mavzusi va uslubiga mos bo'lishi zarur. Publitsistik matnlarda sinonimlardan foydalanish ham fikrning aniqligi va ifoda rang-barangligini ta'minlaydi. Masalan, "muammo", "masala", "qiyinchilik" so'zlari ayrim vaziyatlarda bir-biriga yaqin ma'noda ishlatilsa-da, ular har doim ham to'liq ma'nodosh bo'lavermaydi. Muallif mazmunning nozik farqlarini hisobga olib, eng mos birlikni tanlashi lozim. Sinonimlarning o'rinli qo'llanishi takrorlarni kamaytiradi, lekin aniq terminni no'rin ma'nodosh bilan almashtirish fikrni xiralashtirishi mumkin. Morfologik vositalar ham publitsistik nutqning mazmuniy va ta'sirchan xususiyatlarini shakllantiradi. Fe'llar voqea-harakatni ifodalashda, ayniqsa, faol ahamiyatga ega. "Rivojlanmoqda", "o'zgaradi", "talab etadi", "ta'minlaydi", "shakllantiradi" kabi fe'llar jarayon va natijalarni aniq bayon qilishga yordam beradi. Hozirgi zamon shakllari davom etayotgan jarayonlarni ko'rsatishi mumkin: "Axborot texnologiyalari ta'lim jarayonini o'zgartirmoqda". Kelasi zamon shakllari esa istiqbol yoki kutilayotgan natijalarni ifodalaydi: "Bugungi bilim va ko'nikmalar ertangi taraqqiyotga xizmat qiladi". Olmoshlar,

ayniqsa, “biz”, “barchamiz”, “har birimiz” kabi birliklar muallif bilan o‘quvchi o‘rtasidagi yaqinlikni ifodalashga yordam beradi. Masalan, “Barchamiz atrof-muhitni asrashga mas’ulmiz” jumlasida “barchamiz” olmoshi umumiy mas’uliyat tuyg‘usini kuchaytiradi. Shunga qaramay, bunday birliklar matnning mazmuniga mos qo‘llanishi kerak. Aks holda muallif o‘quvchi nomidan asossiz ravishda gapirayotgandek taassurot paydo bo‘lishi mumkin. Sifat va ravishlar ham publitsistik matnning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular voqea-hodisaning belgisini, harakatning tarzini va muallif ta’kidlamoqchi bo‘lgan jihatlarni ko‘rsatadi. Masalan, “puxta reja”, “izchil rivojlanish”, “mas’uliyat bilan yondashish” kabi birikmalarda sifat va ravishlar fikrning aniqligini oshiradi.

Publitsistik matnning ta’sir kuchi undagi so‘zlar tanlovi bilan bir qatorda, gaplarning tuzilishi va o‘zaro bog‘lanishiga ham bog‘liq. Sintaktik vositalar fikrni izchil bayon qilish, muhim jihatlarni ta’kidlash va o‘quvchining diqqatini kerakli nuqtaga yo‘naltirish imkonini beradi. Shu sababli publitsistik nutqda sodda va qo‘shma gaplar, uyushiq bo‘laklar, ritorik so‘roqlar, undov gaplar, takrorlar hamda parallel qurilmalar faol ishlatiladi. Sodda gaplar, odatda, aniq va tez anglanadigan axborotni yetkazishga xizmat qiladi. Ayniqsa, yangiliklar matnida qisqa gaplardan foydalanish voqea mazmunini tez tushunishga yordam beradi. Masalan: “Yangi kutubxona foydalanishga topshirildi. Unda o‘quvchilar uchun zamonaviy sharoit yaratildi.” Ushbu gaplar axborotni sodda va izchil ifodalaydi. Tahliliy maqolalarda esa murakkab fikrlarni sabab, shart, maqsad yoki natija munosabatlari orqali ochish uchun qo‘shma gaplardan foydalaniladi. Uyushiq bo‘laklar bir-biriga yaqin tushunchalarni birgalikda ifodalashga yordam beradi³. Masalan, “Ta’lim, tarbiya, kitobxonlik va mustaqil fikrlash jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridir” jumlasida uyushiq bo‘laklar mavzuning bir nechta muhim jihatini yaxlit tarzda ko‘rsatadi. Bunday qurilma fikrni ixcham ifodalash va mazmuniy qamrovni kengaytirish imkonini beradi. Ritorik so‘roq gaplar javob olishdan ko‘ra, o‘quvchini o‘ylashga undash yoki muayyan masalaning ahamiyatini kuchaytirish

³ Aminova N. O‘zbek tili funksional uslublari tizimida publitsistik uslubning ahamiyati // Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar. - 2025. - 4-jild, 5-son. - B. 63–65.

[https:// confers.com/](https://confers.com/)

uchun ishlatiladi. Masalan: “Yoshlar kelajagiga befarq qarash mumkinmi?” Ushbu savolning vazifasi oddiy javob olish emas, balki yoshlar tarbiyasi va kelajak oldidagi mas’uliyat haqida mushohada uyg‘otishdir. Ritorik so‘roqlar publitsistik chiqishlarda va muammoli maqolalarda samarali bo‘lishi mumkin, biroq ular o‘rinli ishlatilgandagina kutilgan ta’sirni beradi. Takror vositasi muhim tushuncha yoki fikrni alohida ta’kidlashga xizmat qiladi. Masalan: “Bizga bilim kerak, bizga izlanish kerak, bizga mas’uliyat kerak.” Ushbu jumlada “bizga” so‘zining takrorlanishi fikrning ohangdorligini va ta’sirchanligini kuchaytiradi. Biroq mazmunsiz yoki ortiqcha takror matnni sun’iylashtirishi mumkin. Shu sababli takror muallifning maqsadiga xizmat qilishi lozim. Parallel sintaktik qurilmalar ham publitsistik matnda muhim o‘rin tutadi. Bunda gap yoki birikmalar o‘xshash grammatik shaklda tuziladi. Masalan: “Bilim insonni yuksaltiradi, mehnat uni chiniqtiradi, mas’uliyat esa kamolga yetaklaydi.” Ushbu jumlada qurilmalarning o‘zaro uyg‘unligi fikrni ravon va esda qolarli qiladi⁴. Qarama-qarshi qo‘yish, ya’ni antitezadan foydalanish orqali muallif ikki hodisa yoki tushuncha o‘rtasidagi farqni ochib beradi. “Axborot ko‘pligi hali bilim ko‘pligi degani emas” jumlasida axborot va bilim tushunchalari qarama-qarshi qo‘yilib, o‘quvchi e’tibori ularning farqiga qaratiladi. Bunday vosita murakkab fikrni qisqa shaklda ifodalashga yordam beradi. Publitsistik uslubda undov gaplar va murojaat shakllari ham uchraydi. Ular hissiy ta’sirni kuchaytirishi, muayyan fikrni qat’iy ifodalashi yoki o‘quvchini harakatga undashi mumkin.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi publitsistik matnlarning yaratilishi va tarqalish jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Bugungi kunda yangiliklar va tahliliy materiallar nafaqat gazeta-jurnallarda, balki internet nashrlari, ijtimoiy tarmoqlar va turli elektron platformalarda ham keng tarqalmoqda. Bu holat matnning hajmi, tili, sarlavhasi va ifoda shakliga yangicha talablarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy publitsistikada qisqa, mazmunli va diqqatni tortadigan sarlavhalar muhim ahamiyat kasb etadi. Sarlavha o‘quvchiga matnning asosiy yo‘nalishini anglatishi va uni mazmun bilan tanishtirishi kerak. Biroq o‘quvchi

⁴ Jamolxonov H. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. - Toshkent: Fan, 2005.

<https://conferns.com/>

e'tiborini tortish maqsadida voqea mazmunini buzib ko'rsatish, asossiz shov-shuv uyg'otish yoki matnda mavjud bo'lmagan xulosani sarlavhaga chiqarish publitsistik mas'uliyatga zid hisoblanadi. Internet publitsistikasida ommabop va tushunarli tilga ehtiyoj yuqori. Uzun jummalarni mazmunan yaxlit qismlarga ajratish, murakkab atamalarni izohlash va asosiy fikrni aniq ifodalash matnning o'qilishini osonlashtiradi. Shu bilan birga, qisqalik mazmunning yuzakilashuviga olib kelmasligi lozim. Muhim dalillarni chiqarib tashlash yoki murakkab muammoni haddan tashqari soddalashtirish noto'g'ri tasavvur shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Zamonaviy publitsistikada yangi so'zlar va o'zlashma birliklarning qo'llanilishi ham diqqatga sazovor. Raqamli muhit, sun'iy intellekt, elektron xizmatlar va global kommunikatsiya bilan bog'liq tushunchalar tilga yangi birliklarni olib kiradi. Bunday so'zlardan foydalanishda ularning mazmuni, o'zbek tilidagi muqobili va auditoriyaga tushunarlilik darajasi hisobga olinishi zarur. Agar tushuncha keng ommaga notanish bo'lsa, unga qisqacha izoh berish maqsadga muvofiq. Publitsistik matnda ishonchlilik muhim mezon hisoblanadi. Muallif keltirgan raqamlar, iqtiboslar va faktlar tekshirilishi, ma'lumot manbalari esa imkon qadar aniq ko'rsatilishi kerak.

XULOSA

Publitsistik uslub tilning jamiyat hayotidagi faol va ta'sirchan ko'rinishlaridan biri bo'lib, uning asosiy vazifasi axborot yetkazish bilan bir qatorda, jamoatchilik e'tiborini muhim masalalarga qaratish va ijtimoiy fikr shakllanishiga ta'sir ko'rsatishdan iborat. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishi matnda qo'llaniladigan til vositalarining to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, publitsistik matnlarda leksik vositalar mazmunni ochish, ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalash va muallif munosabatini bildirishda muhim o'rin tutadi. Morfologik vositalar voqea-hodisalarning rivojini, ishtirokchilar munosabatini va fikrning yo'nalishini ifodalashga yordam beradi. Sintaktik hamda uslubiy vositalar esa matnning mantiqiy izchilligi, ohangdorligi va ta'sirchanligini ta'minlaydi. Ayniqsa, ritorik so'roqlar, takrorlar, parallel qurilmalar va obrazli iboralar o'quvchini mushohadaga undashda samarali vosita

bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy axborot muhitida publitsistik matn yaratish muallifdan nafaqat til imkoniyatlarini yaxshi bilishni, balki faktlarni tekshirish, auditoriya xususiyatlarini hisobga olish va axborotga mas'uliyat bilan yondashishni ham talab etadi. Shuning uchun ta'sirchanlik aniqlik, haqqoniylik va adabiy til me'yorlariga rioya qilish bilan uyg'unlashishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Курбанов Т.И. Публицистический стиль современного узбекского литературного языка: автореферат диссертации кандидата филологических наук. - Ташкент, 1987. - 22 с.
2. Abdusaidov A. Jurnalistning tildan foydalanish mahorati. - Samarqand, 2004.
3. Aminova N. O'zbek tili funksional uslublari tizimida publitsistik uslubning ahamiyati // Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar. - 2025. - 4-jild, 5-son. - B. 63–65.
4. Jamolxonov H. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. - Toshkent: Fan, 2005.
5. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 1992.
6. Sultonsaidova S., Sharipova O'. O'zbek tili stilistikasi. - Toshkent, 2009.
7. To'g'ayev O. Publitsistika janrlari. - Toshkent: O'qituvchi, 1976.
8. Abdurahmonov G., Xo'jayeva D. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - Toshkent: O'qituvchi, 2005. - 296 b.
9. Ismailova Sh. Ingliz va o'zbek tillarida publitsistik (ommabop) uslubning o'ziga xos xususiyatlari // Tamaddun nuri jurnali. - 2025. - 7-jild, 70-son. - B. 25–28.